

ДИСКУРС ПРАВА В ФІЛОСОФСЬКО- ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ СТУДІЯХ ХХст.

Осмилення феномену права в цілісності його онтико-антропологічних засад постає важливою умовою концептуального розуміння його сутності, тих його соціокультурних смислів, що відповідають потребам духовного життя й соціальної взаємодії сучасного суспільства. У філософсько-правових студіях ХХ ст. гносеологічні підходи щодо розуміння природи права постійно поглиблювалися й видозмінювалися, відображаючи динаміку соціального буття та світоглядно-філософських парадигм, що були доміантними у певний період розвитку суспільства. Залежно від того, яка реальність уявляється джерелом правових смислів, розрізняються й способи обґрунтування права [1;327]. Так, зокрема у минулому столітті сформувалася інтерсуб'єктивна парадигма правомислення, в межах якої особливої актуальності набули екзистенціально-феноменологічні концепти права.

Так, у філософському екзистенціалізмі справжнє існування людини (екзистенція), “буття – в – світі”, протиставляється її несправжньому існуванню в світі об'єктивній, що склалися в сфері культури, суспільства, держави, закону. При цьому екзистенція трактується як вихідне (дораціональне і дорефлексивне) переживання і досягнення людиною свого буття в світі. Людина, згідно з цим вченням, - істота самотня, своєрідна і кінцева (смертна), яка “закинута” долею в дану ситуацію (ситуації) буття, занепокоєна нею, вимушена рахуватися з нею, знаходити в ній своє місце і робити свій вибір.

Екзистенція інтенціональна, тобто спрямована на щось інше, цілеспрямована до чогось (у Хайдеггера й Сартра, вона цілеспрямована до “ніщо”, до “смерті”; у Ясперса трансцендує до Бога). В екзистенції людина виступає як суб'єкт, як справжня автономна особистість. Поза цим екзистенційним станом вона постає “як всі”, як “інші” для себе і для інших, виявляється безособистісним об'єктом в світі об'єктивних цінностей, відносин і форм спілкування. В такому безособистісному світі людина лише в ситуаціях найбільшого потрясіння усвідомлює ество своєї екзистенції, смисл свого буття в світі [2;28].

З точки зору такої позиції, основне завдання філософії права полягає в розумінні і трактовці права як екзистенціального явища в співвідношенні з офіційним законом (позитивним правом). В цьому контексті, екзистенційне право виступає як справжнє право (як вираз “справжнього існування”, екзистенції), а закон (позитивне право) – як щось несправжнє, відчужене від людини та таке, що протистоїть його екзистенційній суті, як без особистісна об'єктивована форма вираження “несправжнього існування”.

Подана спільна ідея екзистенціального праворозуміння по різному відбивається, реалізується в певних філософсько-правових концепціях екзистенціалізму [3;300].

Антропологічні аспекти екзистенціального підходу до права розроблені в працях відомого німецького юриста В. Майхофера. Буття людини в світі, відповідно його трактовці, включає в себе два моменти: момент одиничності й неповторності існування і момент впливу на людське буття того світу, в якому здійснюється це буття.

Таке розуміння людської екзистенції, в якій індивідуальне пов'язане з соціальним, Майхофер виражає за допомогою поняття “буття – в якості”. В певних конкретних ситуаціях свого існування людина виступає в різних екзистенціально обумовлених соціальних ролях (батька або сина, чоловіка чи дружини, покупця чи продавця, кредитора чи боржника і т.д.). В цих рольових проявах екзистенції – “самобуття” людей.

Відповідно до таких конкретних ситуацій рольових виявів людської екзистенції Майхофер говорить про “конкретне природне право”, під яким по суті мається на увазі екзистенціалістська інтерпретація традиційної природноправової категорії “природа

речей”. При цьому смисл такого “конкретного природного права” він розкриває як конкретизацію “золотого правила” (“стався до інших так, як би ти хотів би, щоб вони ставились до тебе”) у вигляді максими рольової поведінки людей в екзистенційно обумовлених конкретних ситуаціях їх буття в світі.

Трактування екзистенціального права як “конкретного природного права” співвідносить ідеї екзистенціалізму (“людське “буття – в якості”, тобто у формі типологізованих ролей суб’єктів права) з положеннями кантіанства (виведення раціональних максимум поведінки для типологічних ролей в конкретних ситуаціях із загального природноправового “золотого правила” за аналогією з максимами категоричного імперативу).

Подана конструкція страждає внутрішнім протиріччям. Хоча вихідне правоутворююче значення в ній визначається за людською екзистенцією в конкретній ситуації, однак всупереч цьому конкретне правове правило (тобто норма справжнього, екзистенціального права) по суті з’являється як дедукція із абстрактно-загального “золотого правила”.

Завдання “природного права як екзистенції”, за Майхофером, полягає в тому, щоб дати відповідній гідності людини і цінностям людського життя зразок існування індивідів та їх взаємовідносин. Традиційне природноправове положення про людську гідність він трактує як вимогу порядку максимально можливої свободи всіх людей при дотриманні їхньої безпеки, задоволенні їх потреб і розвитку їхніх здібностей.

Такий природноправовий порядок, що відповідає гідності людини, лежить в основі його концепції правової держави.

В філософсько-правовому вченні Майхофера право трактується як конкретно-ситуаційний прояв вимог раціоналістичного природного права. Співвідношення такого екзистенціального права з законом (позитивним правом) в принципі залишається в межах традиційної моделі співвідношення природного і позитивного права.

У дусі природноправових положень розглядає екзистенціальне право й інший представник німецької екзистенціальної філософії права Е. Фехнер.

Проблема співвідношення права і закону (позитивного права) в трактовці Фехнера виглядає наступним чином. Екзистенціальне право (істинне, живе, природне право зі змістом, що становиться) Фехнер різко протиставляє механічному і мертвому позитивному праву. Для того, щоб закон (позитивне право) і його застосування відповідали вимогам права (тобто природному праву), законодавець і правозастосуванець повинні приймати правильні рішення (тобто творити право і застосовувати його так, як це робить екзистенціально занепокоєний індивід в “граничній ситуації”).

Екзистенціальне праворозуміння, апелюючи до індивідуальної екзистенції і прив’язане до конкретної ситуації, кінцево заперечує ту загальність та загально значущість правових витоків (правового принципу, правової форми, норми і т.д.) без чого взагалі не існує право. Тобто по суті право заміщується праводовільними правилами індивідуально-ситуаційного характеру.

Це чітко виявляється і в екзистенціальному підході швейцарського юриста Г. Кона, який вважає, що сенс права знаходиться в конкретній ситуації. Саме вона надає закону та іншим джерелам права значущості.

Як індивідуальну норму поведінки трактує екзистенційне право (інтуїтивне переживання індивідом свого вільного акту в якості “екзистенціально належного”) аргентинський мислитель К Кассіо.

Антизагальність, антиуніверсальність, конкретно-ситуаційна природа “екзистенціального права” по суті свідчать про його не правовий характер. Тому відповідна екзистенціальна свобода являє собою свавілля. Основні концепції природного права у філософії права в ХХ ст. (а саме, концепції “відродженого” природного права, “природи речей”, неогегельянство, неокантіанство, екзистенціалізму, онтологічної філософії права і т.д.) розроблялись представниками філософсько-юридичної науки.

Ця тенденція посилюється у II половині XX ст. Щоправда, представники певних філософсько-правових концептів значно розходяться між собою в розумінні не тільки предмету, цілей і завдань філософії права, а й методологічними підходами дослідження природи, сутності права.

Так, згідно з підходом австрійського юриста А. Фердросса, задача філософії права як юридичної дисципліни полягає у тому, щоб, не обмежуючись теорією позитивного права, дати морально-духовне обґрунтування обов'язковості позитивного права, що не в змозі зробити юридичний позитивізм, у тому числі і кельзенівський нормативізм за допомогою "основної норми". При цьому він підкреслює необхідність ув'язки філософсько-правового аналізу з загальною еволюцією філософської думки. В такому загально філософському контексті він виділяє і висвітлює чотири основних етапи в розвитку філософії права - філософія права античності, християнства, нового часу і сучасності.

Філософське осмислення права знаходиться в площині "онтологічно-телеологічного вчення про природне право". З даних позицій Фердросс критикує традиційну юриспруденцію за ізоляцію права від інших соціально-культурних феноменів соціального буття (моралі, релігії, культури).

В. Кубеш трактує філософію права як фундаментальну юридичну науку, предмет якої визначається ним як нормативна ідея права, що імплікує в собі діалектичний синтез ідей справедливості, свободи людини, її безпеки і доцільності. Тому основне завдання філософії права полягає в дослідженні світу права, специфіці правобуття, розкриття його сутності, внутрішніх закономірностей.

Аксіологічний аспект правової реальності постає вихідним в обґрунтуванні К. Бринкманом права, правових норм. У якості найвищої цінності у нього виступає справедливість, лише у співвідношенні з якою можна виявити аксіологічний аспект правової реальності – правовий і не правовий порядки. При цьому він розрізняє норми справедливості метафізичного типу (що підіймається до Бога як до абсолютного начала) та норми справедливості раціонального типу. В цілому предметна сфера філософії права в концепції Бринкмана, включає в себе такі необхідні моменти, як справедливість, загальний порядок (з його складовими частинами у вигляді правового порядку і не правового порядку) та абсолютний початок.

Отже, екзистенціальний підхід характеризується тим, що соціальна природа і функції права розглядаються з позицій індивідуальної сутності людини, як вираження специфічних умов її конкретного буття. Існування ж елементів саморегуляції у структурі поведінки особи екзистенціалізм пояснює існуванням у кожному індивіді особливого духовного світу, що визначає його мотиваційну структуру і лінію поведінки в кожній зі сфер правовідносин.

Екзистенціалізм робить акцент на вивченні онтологічної структури права, абсолютизуючи при цьому значення зворотних зв'язків буття до праворозуміння і процесу творення нових норм. З погляду екзистенціалістів, онтологічне буття права не стільки детермінує людську поведінку як фактор зовнішнього впливу, скільки являє собою форму самовираження особистостей, рис людського характеру. Отже, світ людського існування є суб'єктивним, він протистоїть зовнішньому світові з його соціальними проблемами.

Список використаних джерел

1. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. – Харьков: Право, 2002. – 327.
2. Ситніченко Л. Дискурсивна концепція справедливості Ю.Габермаса // Філософська думка, 2007, №3. С.24 – 37.
3. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім.. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.